

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

УДК 1 (091): 294.3

DOI 10.35423/2078-8142.2020.1.04

А. Ю. Стрелкова,
доктор філософських наук,
старший науковий співробітник Інституту філософії
імені Г. С. Сковороди НАН України
м. Київ, Україна
e-mail: anastasia3141@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2859-8425>

НІЦШЕ І БУДДИЗМ: ПРОБЛЕМА «СПІВЧУТТЯ»

У статті здійснено порівняльний аналіз філософських засад поняття «співчуття» у Ніцше (Mitleid, букв. «спів-страждання», або ж Mitgefühl, букв. «спів-чуття») та у філософії буддизму (санскр. каруна). У християнстві та буддизмі співчуття є однією з найважливіших духовних чеснот. Ніцше, навпаки, відомий своїм край негативним ставленням до співчуття як до форми страждання (так би мовити «страждання в квадраті»). Показано, що спільною вихідною точкою і метою для Ніцше і для буддизму є існування у світі страждання (нім. Leid, санскр. духкха) і необхідність його подолання. При цьому боротьба проти страждання виводить обидва філософські проєкти «за межі добра і зла» (звичайної конвенційної моралі), у площину абсолютної, «онтологічної» моралі або етики «порожнечі». Унаслідок цього буддійський ідеал співчуття, спрямований на цілковите знищення страждання як атрибуту сансаричного буття, значно ближчий Ніцше, ніж християнське бачення співчуття його західними сучасниками, яке він сприймав як форму фатального світоглядного нігілізму.

Ключові слова: Ніцше, буддизм, співчуття, етика, добро і зло, порожнеча, шуньята.

... *Gott todt ist!*

... *Бог помер.*

Ніцше «Так казав Заратустра» *

逢佛殺佛

... зустрінеш Будду – вбий Будду!

Лінь-цзі «Записи Лінь-цзі» **

У сучасному світі завдяки досягненням науки і техніки навіть звичайній людині доступні ресурси, від застосування яких може залежати доля і життя багатьох людей. Відповідальність кожного окремого індивіда зростає, а отже, загострюються і морально-етичні проблеми. Особливо з огляду на те, що водночас у сучасному суспільстві слабшає вплив релігійного світогляду, який традиційно був основою моралі. Це змушує сучасну людину шукати нові підходи до побудови системи етики і моралі. У цьому відношенні цікавим є підхід до етичної проблематики у Ніцше і в буддизмі, оскільки це дві філософські системи, в яких відсутнім є не лише поняття «Бога», а я й поняття «я».

В Україні порівняльна буддологія (порівняльний аналіз буддиської думки та західної філософії або ж інших філософських традицій, як от, приміром, даосизм у Китаї тощо), або ж порівняльне ніцшезнавство (порівняльне дослідження близькості/відмінності ідей Ніцше та буддизму або, знов таки, інших філософських систем – даосизму, індуїзму тощо), робить лише перші свої кроки (короткий огляд літератури ми вже подавали у попередній статті, див.: [6]). На Заході ж ця тема привертає цілеспрямовану увагу дослідників, починаючи з останніх десятиліть ХХ ст.

Поняття співчуття у буддисько-ніцшеанській компаративістиці актуалізує у своїй праці А. Панаіоті [11]. Монографія А. Панаіоті цікава тим, що він не просто порівнює низку понять філософії Ніцше з поняттями буддиської філософської традиції, а й сам виступає як мислитель, порушуючи надто важливе для сучасного соціуму питання: якою має бути етика майбутнього (етика без Бога, без сталих метафізичних сутностей, етика становлення на противагу традиційній етиці буття)?

Справді, сьогодні, коли наука відкрила завісу потаємних механізмів дії законів природи, релігія відступила у тінь від освітленого ліхтарем науки кола. Але внаслідок цього проблема людського буття лише дедалі більше загострилася. Зросло наше знання про світ, наша сила, але водночас і наша відповідальність, і необхідність діяти. Традиційні форми релігійності не завжди можуть задовольнити ці потреби, адже ми дивимося на світ вже зовсім іншими очима, ніж наші попередники. Саме у цьому контексті виявляється, що Ніцше і буддизм багато в чому сьогодні є ближчими до нас, ніж наші власні традиційні цінності. Яке ж місце посідає у цих двох системах мислення співчуття?

Співчуття завжди було і залишається однією з найбільших духовних цінностей християнської цивілізації. Однак, як ми знаємо, саме Ніцше уславився тим, що насмілювався виступити проти ідеалу співчуття. У «Словнику Ніцше» читаємо (стаття «Pity, compassion, sympathy»): «Н[іцше] стверджує, що співчуття є, фактично, аморальним за своїм власним визначенням. Тобто відчуття співчуття чи то дія, пов'язана з ним, не є не-егоїстичною, і частогусто ґрунтується на нікчемному відчутті сили або зверхності, що виникає по відношенню до слабкого або нужденного, жорстокої потреби підкреслити безпомічність іншого, зведенні самотнього страждання до типового, або ж на потребі розділити своє власне страждання» [9, с. 258].

У німецькій мові для «співчуття» є два слова: Mitleid (букв. «спів-страждання») та Mitgefühl (букв. «спів-чуття»). Утім, для Ніцше ключовим є саме «спів-страждання» (Mitleid), адже воно утворює принципово важливу для його філософської психології пару понять «Leid – Mitleid», смисл якої найбільш точно відображено в її російськомовному перекладі «страдание – сострадание» (український переклад «страждання – співчуття» такої пари не утворює, натомість українське «співчуття» є буквальним аналогом німецького Mitgefühl). Ця «етимологія співчуття» є для Ніцше знаковою, адже вона відверто вказує на згубну природу співчуття як «спів-страждання». Іншими словами, співчуттю внутрішньо притаманне страждання, а отже, і власне співчуття насправді виявляється лише прихованою його формою, ще одним різновидом стра-

ждання, додатковим до того, що ним і так до краю сповнений наш світ, і в силу цього, згідно з Ніцше, недолугим і безглуздим.

У посмертному зібранні фрагментів Ніцше, виданому під назвою «Воля до влади» (*Der Wille zur Macht*), читаємо (№ 368):

«Співчуття є марною розтратою почуттів, паразитом, шкідливим для морального здоров'я, «неможливо, щоби обов'язком було примноження зла у світі». Чинячи добро з чистого співчуття, людина, по суті, робить добро собі самому, а не іншому. Співчуття постає не на максимах, а на афектах; воно є патологічним; чуже страждання інфікує нас, співчуття – це інфекція» [1, с. 255].

Або ж у «Ранковій зорі» (*Morgenröthe*, № 134) [12]:

«Співчуття, оскільки воно справді викликає страждання... являє собою слабкість, як і бідь-яка поступка згубному афекту. Воно множить страждання у світі: хай навіть безпосередньо внаслідок співчуття страждання там й сям зменшується, та навіть зникає, - ці випадкові і у цілому незначні наслідки неможна використовувати, аби виправдовувати його природу, котра, як сказано, є згубною. Якщо, уявімо, воно візьме гору хоча б на день, людство тієї самої миті загине від нього» [4, Т. 3, с. 116].

З поняттям співчуття у Ніцше тісно пов'язаний образ Заратустри. Спускаючись з гір, Заратустра знає головне, те, чого ще не знає старий відлюдник, що перестрів його на схилі гори: він знає, «що Бог помер» (*dass Gott todt ist!* [10, Т. 13, 8]). Але чому помер Бог? На це запитання Ніцше дає дуже чітку відповідь, і подибуємо її ми у другому розділі «Так казав Заратустра» у притчі «Про співчутливих» (*Von den Mitleidigen*): «Колись диявол сказав мені таке: “Навіть у Бога є своє пекло: це його любов до людей”. А недавно я чув, як він казав таке: “Бог мертвий”; через своє співчуття до людей помер Бог (*Gott ist todt; an seinem Mitleiden mit den Menschen ist Gott gestorben*)» [5, с. 85] [13].

Отже, «смерть Бога» у Ніцше безпосередньо пов'язана з поняттям співчуття (*Mitleid*). Хвороба «страждання» (*Leid*) є смертельною навіть для богів. Тим більшу вбивчу силу має вона щодо пересічних людей. Однак Ніцше проклинав співчуття не тому, що відкидав любов та людську взаємодопомогу, а лише тому, що надто ясно бачив і гостро відчував велику, скривавлену рану буття – страждання.

І справді, для порівняльного аналізу ідей Ніцше та буддизму існує вагома підстава – спільна для них обох точка відліку, яка задає всю систему координат їхньої філософії: і для Ніцше, і для буддизму саме *страждання* є найбільшим злом.

У буддизмі цю ідею від самого початку сформульовано у так званих Чотирьох шляхетних істинах (санскр. *catvāri ārya-satyāni*). Це: істина страждання (санскр. *duḥkha-satya*), істина причини [страждання] (санскр. *samudaya-satya*), істина припинення [страждання] (санскр. *nirodha-satya*) та істина шляху [до припинення страждання] (санскр. *mārga-satya*). Вони відкрилися Будді Шак'ямуні у ніч, коли після тривалого і виснажливого шляху духовних пошуків він нарешті досяг просвітлення, і які відтоді стали наріжним каменем усього буддійського вчення.

Інтерес Ніцше до буддизму не був випадковим, і, відповідно, не були випадковими і численні філософські паралелі, які ми подибуємо у його творах чи то в експліцитному вигляді (як от, прями згадки про буддизм і Будду), чи то в опосередкованій формі світоглядного паралелізму. Ніцше сам був компаративістом, тим більше, що за його часів панувала мода на звернення до екзотичних східних культур. Він цілком свідомо звертався до доступного йому матеріалу зі східної філософії у пошуках виходу з внутрішньої кризи християнської культури. Із цією метою він, зокрема, ознайомлювався з літературою про буддизм – як популярною, так і науковою.

Отже, Ніцше був чудово обізнаний з чотирма істинами Будди про страждання та шлях до його знищення. Тож недивовижно, що в «Антихристі» (*Der Antichrist*), зіставляючи ставлення до страждання в буддизмі та християнстві, він твердить: «... він [буддизм. – А. С.] не говорить: «боротьба проти гріха», але, з повним визнанням дійсності, він говорить: «боротьба проти страждання». Самообман моральних понять він залишає вже позаду себе, – і в цьому його глибока відмінність від християнства – він стоїть, висловлюючись моєю мовою, по той бік добра і зла (*jenseits von Gut und Böse*) [14] [10, Т. 17, 189)] [3, с. 645].

Поняття страждання в буддизмі і західній (християнській) традиції має істотні відмінності, на яких тут ми не будемо зупинятися докладно, однак, менше з тим, саме «боротьба проти страж-

дання» стає спільною метою Ніцше і Будди, адже страждання є загальнолюдською категорією.

Цікаво, що Ніцше, вбачаючи у Будді свого союзника, напрочуд точно позиціонує «поле битви» зі стражданням у буддизмі за межами двох базових категорій моралі – добра і зла. Ніцше бачить, що побороти страждання можливо лише за межами добра і зла, за межами світу моральних конвенцій, що в них людство щосили борсається, але застрягає дедалі безпорадніше. Це й самий вихід пропонує і буддизм, адже, згідно з буддійським вченням про недUALність, мислення у подвійних опозиціях (добро-зло, сансара-нірвана тощо) насправді не виводить нас за межі кола сансари, головною ознакою якої саме і є наявність *страждання*.

Як ми бачили з наведених вище уривків, однією з причин, через які Ніцше засуджує співчуття, є його неявна егоїстична природа: адже часто-густо, хоча ми і намагаємося переконати себе у зворотному, воно є показним, нещирим, а отже, і несправжнім. Виявляючи співчуття або ж вчиняючи добрі вчинки, ми насправді розраховуємо винагороду для самих себе: схвалення суспільства або ж кармічні заслуги.

Якщо поглянути на проблему під кутом зору філософського аналізу, то виявляється, що уявлення Ніцше про добро і добрі вчинки напрочуд близькі до буддійського. Так, у буддизмі є важливе для буддійської етики та теорії карми поняття «заслуг» (санскр. *пуна*, кит. *де 德*, яп. *току*) [15]. Щобільше «заслуг» вдається людині накопичити впродовж свого життя, то більше в неї шансів у наступному народитися на більш високому рівні вдосконалення – на кращому з шести можливих шляхів перенародження (тобто у світі богів або людей, а не демонів-асура, тварин, голодних бісів-*прета* або шести пекельних світах).

Утім, насправді йдеться не про заслуги перед кимось, а про реальні здобутки перед обличчям самого буття, не обмежені нашими конвенційними уявленнями про добро і зло. Їх неможливо підмінити чимось іншим – обітницями, дарами, навіть гарними вчинками, якщо вони не досягають цієї глибинної, онтологічної мети. Цю смислову ситуацію змальовано в одному з дзенських коанів, головною дійовою особою якого є легендарний засновник

школи чань (дзен) і перший її патріарх Бодгідгарма. Між ним та лянським імператором У-ді (464–549, роки правління 502–549 рр.) при першій зустрічі відбулася така розмова:

«帝問云。朕一生造寺度僧。布施設齋。有何功德。
達磨言。實無功德。

(– Я все життя будував монастирі, [дбав про] навернення у ченці, робив пожертви та влаштував пісні трапези. Яких чеснот я набув? – запитав імператор.

– Насправді, жодних чеснот, – мовив Бодгідгарма)» [2, с. 351].

Справжнім буде співчуття або дарування (*дана-параміта* є однією з «шести досконалостей-*параміта*» у буддизмі магаєяні), яке відбувається без посередництва нашого «я», за «відсутності я» (*анатман*), адже, коли немає «я», ми не можемо отримати нічого «для себе». У літературі *праджня-параміти*, яка виголошує філософію порожнечі, цей екзистенційний стан зветься «неотриманням», «не-набуттям» 不可得 (кит. *бу ке де*, яп. *фукатокү*): у ньому не відбувається ніякого привласнення, а отже, не виникає і прив'язаності, через яку нас і засмоктує бездонне болото сансари. Насправді, лянський імператор У-ді, хоча і зробив чимало добрих справ за своє життя, але так і не отримав жодної реальної *заслуги* лише тому, що робив це, прагнучи накопичити побільше кармічних благ. Цим він лише засвідчив, що не позбувся важкого тягара прив'язаності і ще не готовий перейти на вищий рівень самовдосконалення.

Неприв'язаність (зокрема й до бідь-яких заслуг) є головною чеснотою буддиста. Найбільш палко висловлювалися про це наставники школи чань-дзен, для яких не було нічого «святого» (тобто жодної речі, яка була б варта бути об'єктом прив'язаності). Найвідомішим втіленням цієї ідеї є славетний і шокуючий заклик чаньського наставника Лінь-цзі «зустрінеш Будду – вбий Будду» («Записи Лінь-цзі»):

«但莫受人惑。向裏向外逢著便殺。逢佛殺佛。逢祖殺祖。
逢羅漢殺羅漢。逢父母殺父母。逢親眷殺親眷。始得解脫。不與
物拘。透脫自在。(Просто не приймайте людські ілюзії: чи то всереди-

ні, чи то назовні, хоч з чим би ви зіткнулися, вбивайте це. Зустрінете Будду – вбийте Будду, зустрінете патріарха – вбийте патріарха, зустрінете аргата – вбийте аргата, зустрінете батьків – вбийте батьків, зустрінете родичів – вбийте родичів. Лише тоді вперше ви досягнете звільнення. Не давайте речам зв'язати себе – і ви розірвете межі і станете вільними.» [8, с. 500]

Однак, у тому, що стосується власне поняття співчуття, на перший погляд, може видатися, що ставлення до нього з боку буддизму та Ніцше є діаметрально протилежним. Адже ми знаємо, що для буддизму співчуття-*каруна* (санскр. *karuṇā*, кит. *pi* 悲, яп. *xi*) є однією з найвищих чеснот, а також атрибутом ідеальної особи (бодгісаттви) у буддизмі Великої колісниці (магаяни), який відрізняється від Малої колісниці (гінаяни) тим, що обіцяє спасіння усім без винятку живим істотам і цілковито спрямований на досягнення цієї шляхетної сотеріологічної мети.

Однак насправді такої суперечності немає, оскільки буддійська філософія співчуття (*каруна*) має цілковито інший філософський контекст, ніж у християнській традиції. Буддійське співчуття ґрунтується не на уявленні про добро і зло чи моральному імперативі (хоча, так би мовити, на звичайному, «мирському» рівні у буддизмі вони, звісно, є присутніми), а на зовсім інших засадах, а саме – на філософії порожнечі.

«Форма – це і є порожнеча, а порожнеча – це і є форма» (色即是空。空即是色, санскр. *rūpaṃ śūnyatā, śūnyataiva rūpaṃ*) – ці слова з «Сутри серця» є центральною філософською формулою всіх сутр циклу *праджняпараміти*, які є засадничими для буддизму магаяни. «Форма» (санскр. *rūpa*) – це все виявлене, хоча наразі йдеться лише про одну з п'яти скандг, а отже, тільки про чуттєву форму (те, що ми сприймаємо органами чуттів – очима, на слух, носом, на дотик, на смак, тобто всі чуттєві речі). «Порожнеча» (санскр. *śūnyatā*) – це принципово невиявлений принцип буття тих-таки речей, завдяки якому вони здатні втрачати самототожність і при цьому не гинути, іншими словами, змінюватися – хоча водночас це означає і їхню несамодостатність та зумовленість [16].

Буддисти (магаяна) ототожнюють «порожнечу» з мудрістю-*праджнею* (точніше, *праджня-парамітою*), а «форму» – зі спів-

чуттям-*каруною*. Зокрема, у традиційному коментарі [17] до «Трактату про золотого лева хуаянь» 華嚴經金師子章 (Хуаянь цзін цзінь шицзи чжан) третього патріарха школи хауаянь Фа-цзана 法藏 (643–712) читаємо:

«色者悲也。空者智也。觀色即空成大智。而不住生死。觀空即色成大悲。而不滯涅槃。(Форма – це співчуття-*каруна*, порожнеча – це мудрість-*праджня*. Бачити, що форма це і є порожнеча, – це велика мудрість: [така людина] вже не перебуває в сансарі. Бачити, що порожнеча – це і є форма – це велике співчуття: [така людина] вже не тримається за нірвану)» [7, с. 668].

Таким чином, можна сказати, що «співчуття – це і є мудрість порожнечі, а мудрість порожнечі – це і є співчуття». Мудрість же порожнечі (*праджня-параміта*) покликана не примножити страждання, а саме навпаки – відсікти усі його прояви «неначе спалахом громовиці». Отже, «співчуття» у буддизмі не має нічого спільного з примноженням страждання. Тож навіть у цьому філософія Ніцше, котрий відкидав співчуття як «клонування», примноження страждання насправді не суперечить філософським засадам вчення Будди.

А. Панаіоті у п'ятому розділі своєї праці, розглядаючи психологічну та культурологічну «критику співчуття» у Ніцше, називає чотири вади співчуття як «відчуття, що народжується зі слабкості» («an affect born of weakness») [11, с. 175], а саме: втрата самоконтролю, примноження страждання (бо співчуття саме по собі теж є стражданням), прихований егоцентризм, поверховість через незнання причин страждання інших людей. У площині ж культури оспівування страждання призводить до формування депресивного суспільства декадентів, що є нищівним для життя. Водночас він також відзначає, що у Ніцше є два поняття співчуття: руйнівне «співчуття слабких» та здорове «співчуття сильних», співчуття тих, хто подолав *нігілізм*, співчуття, звернене до активного первня людського буття.

Справді, лише сильний здатний допомогти слабкому, тому лише співчуття сильного є насправді дієвим. У цьому сенсі магаянський бодгісаттва, як істота, яка після досягнення просвітлення зі співчуття до живих створінь не йде у нірвану, а свідомо залиша-

ється в сансарі заради порятунку інших (допоки всіх живих істот не буде врятовано незалежно від того, скільки часу на це може знадобитися), також є «сильною постаттю», наділеною надзнанням (усезнанням) та надприродними здібностями, завдяки яким він і спроможний допомагати іншим на шляху до нірвани. У цьому відчайдушному, та й навіть геть безнадійному з людської точки зору починанні, Заратустра, котрий прямує з гірських вершин вниз до людей, нагадує бодгісаттву магаяни, а мудрець-відлюдник, який намагається переконати Заратустру в марності та безглуздіості його справи, нагадує ранньобуддійський ідеал святого-*аргата*, котрий прагне лише особистого спасіння.

Буддійський святий – це насамперед переможець (над своїми пристрастями, над самим собою або ж над власним «я»), у буддизмі магаяни, де найвищим ідеалом є вже не *аграт*, а *бодгісаттва* («просвітлене створіння»), останнього часто супроводжує епітет [*бодгісаттва*]-*магасаттва*, тобто «велика істота», герой. Неодмінний його атрибут – мудрість порожнечі *праджня-параміта* розтинає темряву незнання наче блискавиця. Усе це образи боротьби і перемоги, сили і рішучості, і аж ніяк не слабкості та песимізму.

Тож у буддизмі співчуття-*каруна* аж ніяк не є хворобливим «спів-стражданням», а є іншим боком переможної мудрості порожнечі (*шуньята*), яка буквально «переводить на той беріг» (*параміта*) буття у нірвану, нещадно відсікаючи будь-які прояви страждання, неначе блискавиця. Таке уявлення про співчуття у філософській площині доволі значно відрізняється від християнського співчуття, принаймні як його вбачав та критикував Ніцше. Натомість за духом та спрямуванням філософського вчення співчуття Будди набагато ближче Ніцше та його Заратустрі, ніж співчуття в розумінні його західних сучасників, мислителів християнської культури (і, зокрема, Шопенгауера, погляд якого на співчуття як на основу моралі Ніцше також вважав для себе цілковито неприйнятним).

Тож боротьба проти *страждання* як головного зла виводить обидва філософські проекти (Ніцше та буддизму) далеко за межі звичайної конвенційної моралі – «по той бік добра і зла», у площину так би мовити абсолютної, «онтологічної» моралі або етики

«порожнечі», де замість звичайних мирських законів вступають у силу закони буття.

ЛІТЕРАТУРА ТА ПРИМІТКИ

* Цей славетний крилатий вислів, що його, мабуть, найчастіше згадують у зв'язку з ім'ям Ніцше, з'являється в його творах неодноразово (з певними синтаксичними варіаціями: «Gott ist todt» [10, Т. 13, 114]). Наразі ми цитуємо його за працею «Антихрист» [10, Т. 13, 8], український переклад наводимо за виданням: [5, с. 10].

** Цей шокуючий, на перший погляд, вислів належить одному з найвідоміших наставників чань Лінь-цзі І-сюаневі 臨濟義玄 (яп. Ріндзай Гіген, ?–866). Цитуємо їх у нашому перекладі за оригіналом [8, с. 500].

1. Воля к власти. Опыт переоценки всех ценностей (черновики и наброски из наследия Фридриха Ницше 1883–1888 годов в редакции Элизабет Фёрстер-Ницше и Петера Гаста). Пер. с нем. М. : Культурная революция, 2016. 824 с.

2. Люцзу даши фа бао тань цзін 六祖大師法寶壇經. ТСД. Т. 48. № 2008. С. 345–365.

3. Ницше Ф. Антихрист. Проклятие христианству. *Ницше Ф.* Сочинения в 2 т. Т. 2. М. : Мысль, 1996. С. 631–692.

4. Ницше Ф. Полное собрание сочинений: В 13 тт. М. : Культурная революция, 2005–2014. Т. 1/1 : Рождение трагедии. Из наследия 1869–1873 гг. / Пер. с нем. В. Бакусева, Л. Завалишиной и др.; общ. ред. И. А. Эбаноидзе. 2012. 416 с.

5. Ніцше Ф. Так казав Заратустра. Жадання влади. Київ : Основи, Дніпро, 1993. 415 с.

6. Стрелкова А. Ю. Буддизм у творчості Ніцше. *Мультиверсум. Філософський альманах.* Вип. 1–2 (167–168). К., 2019. С. 82–95.

7. Фа-цзан 法藏. Дафангуан фо хуаянь цзін цзін шицзи чжан 大方廣佛華嚴經金師子章. ТСД. Т. 45. № 1881. С. 667–670.

8. Хуй-жань 慧然. Чженьчжоу лінь-цзі хуй-чжао чаньши юйлу 鎮州臨濟慧照禪師語錄. ТСД. Т. 47. № 1985. С. 495–506.

9. Burnham D. The Nietzsche Dictionary. London, New Delhi, New York, Sydney : Bloomsbury, 2015. 360 p.

10. Nietzsche F. Gesammelte Werke. 23 Bde. München : Musarion Verlag, 1920–1929.

11. Panaïoti A. Nietzsche and Buddhist Philosophy. New York : Cambridge University Press, 2014. xiv, 244 p.

12. Автор «Словника Ніцше» у статті «Pity, compassion, sympathy» зазначає, що саме у пунктах № 132–137 «Ранкової зорі» Ніцше розглядає поняття співчуття найдокладніше [9, с. 258].

13. Німецькою: «Und jüngst hörte ich ihn diess Wort sagen: «Gott ist todt; an seinem Mitleiden mit den Menschen ist Gott gestorben»» [10, Т. 13, 114].

14. «По той бік добра і зла» – саме таку назву має один із творів Ніцше: «Jenseits von Gut und Böse» (1886). У контексті спільності ідей, яку виявляв Ніцше між своєю філософією і буддизмом, не виключено, що певний вплив на вибір назви мав також і буддизм.

15. Відзначимо, що для китайського варіанту терміна давні перекладачі обрали ієрогліф 德, той самий, що входить до назви славетного даоського трактату «Дао де цзін» 道德經 (VI–V ст. або ж IV ст. до н. е.). Тобто у китайській філософсько-релігійній традиції цей ієрогліф стоїть поруч з ієрогліфом Дао, який у даосизмі позначає найвищу істину, 德 (德) ж є його своєрідною еманациєю.

16. У більш вузькому розумінні шунья-вада – це «вчення про порожнечу»: 1) «порожнечу», нереальність назв та будь-яких дискурсивних структур та 2) «порожнечу», нереальність речей через їхню взаємну зумовленість (прагтія-самутпада).

17. Коментар вбудовано у текст трактату.

REFERENCES

The Will to Power: An Attempted Transvaluation of All Values (drafts and notes from Nietzsche's legacy of 1883–1888 edited by Elisabeth Förster-Nietzsche and Peter Gast). (2016). (Transl. From German). Moscow : Kul'turnaya revolyutsiya. 824 p. [In Russian].

Liuzu dashi fa bao tan jing 六祖大師法寶壇經 . (2008). *SAT*, 48, 345-365. [In Chinese].

Nietzsche, F. (1996). *The Antichrist. Curse on Christianity*. In *Nietzsche F. Works in 2 vol.* Vol. 2. Moscow : Mysl. 631-692 p. [In Russian].

Nietzsche, F. (2012). *Complete Works*: In 13 volumes (Institute of Philosophy). Moscow : Kul'turnaya revolyutsiya, 2005–2014. Vol. 1/1: *The Birth of Tragedy*. From works of 1869–1873. Bakusev, V. & Zavalishyna, L. (Transl.), 416 p. [In Russian].

Nietzsche, F. (1993). *Thus Spoke Zarathustra. The Will to Power*. Kyiv : Osnovy, Dnipro. 415 p.

Strelkova, A. Yu. (2019). Buddhism in Nietzsche's Works. *Multiversum. Philosophical almanac*, 1-2(167-168), 82-95. [In Ukrainian].

Fa-zang 法藏. *Dafangguang fo huayan jing jin shizi zhang* 大方廣佛華嚴經金師子章. (1881). *SAT*, 45, 667-670. [In Chinese].

Hui-ran 慧然. *Zhenzhou lin-ji hui-zhao chanshi yulu* 鎮州臨濟慧照禪師語錄. (1985). *SAT*, 47, 495-506. [In Chinese].

Burnham, D. (2015). *The Nietzsche Dictionary*. London, New Delhi, New York, Sydney: Bloomsbury. 360 p.

Nietzsche, F. (1920–1929). *Gesammelte Werke*. 23 Bde. München: Musarion Verlag.

Panaïoti, A. (2014). *Nietzsche and Buddhist Philosophy*. New York: Cambridge University Press. 244 p.

Anastasiya Strelkova

Doctor of Philosophical Sciences, Senior Researcher H.Skovoroda Institute of Philosophy of the NAS of Ukraine; Kyiv, Ukraine; e-mail: anastasiya3141@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2859-8425>

Nietzsche and Buddhism: the problem of compassion

Abstract

In this article is presented a comparative analysis of the philosophical foundations of the notion of “compassion” in Nietzsche (Mitleid) and in Buddhist thought (karuna). In Christianity and in Buddhism the compassion is one of the most important spiritual virtues. Nietzsche, on the contrary, is known due to his extremely negative attitude to compassion as to a form of suffering and dangerous weakness. The destructive force of compassion in Nietzsche's interpretation is most prominently represented by his famous phrase “God is dead” (Gott ist tot), being just compassion with the humans the cause of God's death. It is shown that it is Buddhist thought where Nietzsche finds affinities to his own ideas (to the extent that he calls himself “Buddha of Europe”). Since a common starting point and goal for Nietzsche and for Buddhism is the existence

of suffering (not of the sin as in Christianity) in the world and the need of its overcoming. This struggle against suffering leads both project “beyond good and evil” (usual conventional morals), to the plane of absolute, “ontological” morals or ethics of “emptiness”. This “ethics of emptiness” can be characterized by the idea that “the wisdom-prajñā is compassion-karuna and the compassion-karuna is wisdom-prajñā” (following the classic formula of prajñāparamita: “the form is emptiness and the emptiness is form”). As a result, the Buddhist ideal of compassion aiming at the complete extinction of suffering (not reduplication, doubling of suffering as in Christianity, according to Nietzsche) as an attribute of samsaric being is much closer to Nietzsche than the Christian view of compassion by his Western contemporaries (including his spiritual predecessor Arthur Schopenhauer), which he qualified as a form of fatal worldview pessimism and nihilism.

Keywords: *Nietzsche, Buddhism, compassion, ethics, good and evil, emptiness, sunyata.*